

İktidar, Üniversite ve Aydınlar

Engin Yıldırım*

Sanırım, Stuttgart’da, Kaiser Wilhelm Metal Enstitüsü’nün açılışındaydı. Planck, Kaiser Wilhelm Gesellschaft’ın başkanı olarak açılışa gelmişti. Bir konuşma yapması gerekiyordu. 1934 yılı içindeydik. Hepimiz Planck’a bakıyor, açılışa ne yapacağını görmek istiyorduk. Çünkü, o sıralarda bu tür açılışlara, “Heil Hitler” ile başlamak resmi bir tutum haline getirilmişti. Planck kürsüde ayakta duruyordu. Elini yarım yukarı kaldırdı ve sonra indirdi. Bunu ikinci bir kez daha yaptı. Sonra, nihayet eli tamamen kalktı ve “Heil Hitler” dediği duyuldu....

(Fizikçi, P.P. Ewald’dan aktaran Beyerschen, 1985: 11).

İktidar Karşısında Aydın

Bu yüzyılın başında kuramsal fizikte çığır açan bilim adamlarından olan *Max Planck*’ın, yukarıda anlatılan olaydaki tutumu, iktidar karşısında bilim adamının, düşünürün, akademisyenin çaresizliğinin ve zayıflığının ilginç bir örneğidir. Benzer şekilde, Kral II. *Friedrich Wilhelm* tarafından “Kutsal Kitabın ve Hristiyanlığın öğretilerini” çarpıtmakla suçlanan ve üstü kapalı olarak tehdit edilen, Aydınlanma’nın temel şiarı olarak “aklını kullanma cesareti-ni göster” diyen *İmmanuel Kant*, krala gönderdiği cevabında “majestelerinin en sadık kulu” olarak, “kamuya açık konuşmalarında, üniversitedeki derslerimde ve yazılarımda, dine ilişkin konulardan sakınacağımı açıklamak isterim” demişti (Kula, 1999: 44-45). *Bacon*, “*scientia potestas est*” (bilgi güçtür) derken, herhalde bilginin iktidar getireceğini de vurguluyordu. Ancak, genel olarak ortaya çıkan, yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, bilginin ve bilgiyi temsil eden insanların iktidar karşısında edilgen bir konumda kalmalarıdır. Öte yandan iktidar, iktidarını pekiştirebilmek için bilgiye, bilgi sahibine ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, bugünkü şekliyle üniversite ulus-devletlerin tarih sahnesinde yerlerini almaya başladığı 19. yüzyıl içerisinde millî kültürü oluşturmak, devlet idaresinde yer alacak seçkinler yetiştirmek için ortaya çıkmıştır. Tarihsel olarak da bilginin üretildiği en önemli kurumlardan biri akademi olmuştur. Üniversite birbiriyle taban tabana zıt olan, iktidar sahiplerinin, ikti-

* Doç.Dr. Engin Yıldırım, Sakarya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünde öğretim üyesidir.

darlarına meşruiyet kazandırma işlevi ile onların meşruiyetini sorgulama işlevini yerine getirmeye çalışan bir kurum olarak gelişmiştir. Bu nedenle üniversite iktidar sahiplerinin hem en çok güvendiği hem de en çok çekindiği kurumlardan biridir.

Belki klişe bir ifade olacak ama, üniversite öğretim görevlileri her şeyden önce aydın olmalıdır. Burada aydın derken evrensel olduğuna inanılan birtakım “gerçekler” adına halka öncülük eden, etmesi gereken, kendi kendini halkı aydınlatma işleviyle görevlendirmiş bir insanı kastetmiyoruz. *Foucault*’un vurguladığı aydın anlayışını öne çıkarmak istiyoruz. Yani aydın, kendi bilimsel alanına ait “spesifik bilgisini, o bilginin ait olduğu alanda iktidara karşı kullanabilen kişidir” (Keskin, 1998: 303). Aydın’ın en önemli niteliği eleştirel olmasıdır; *Cemil Meriç*’in ifadesiyle, “hakikat çarpıtıcısı” olmamasıdır. Aydın hem bilgili hem de eleştirel olmak zorunda olduğundan, iktidar aydın üzerinde tahakküm kurmayı hedefler. Ancak kimi “aydınlar” gönüllü olarak kendilerini iktidarın hizmetine sunduklarından, iktidar onlar üzerinde tahakküm tesis etmeye çalışmaz, tam tersine onlara çeşitli biçimlerde nimetler sunar. Saygın olarak görülen aydınların çoğu iktidara tâbi olma eğilimindedir. İktidara tâbi olmayanlar aydın olarak görülmezler, muhalif veya ideolojik olarak nitelendirilip marjinalleştirilirler. Bu iki zümre dışında, “kraliçenin sâdik muhalefeti” anlamında iktidar sahipleri için bir işlev gören, sözüm ona “muhalif” aydınlar vardır. Bunlar görünürde aykırı ve “muhalif” olmakla beraber iktidarın sunduğu çeşitli nimetleri reddetmeyen, onlardan sonuna kadar yararlanmayı sürdüren bir tutum takınırlar. Batı üniversitelerindeki Marksist, feminist, çevreci vs. aydınlar bu grubun en somut örneğidir.

Bu çerçevede *Gramsci*’nin geleneksel ve organik entelektüeller arasında yaptığı ayrım bize ışık tutabilir. *Gramsci* nesilden nesile aynı şeyleri yapmayı ve öğretmeyi sürdüren öğretmen, din adamları ve yöneticileri geleneksel entelektüeller olarak nitelemektedir. Organik entelektüeller ise daha fazla güç kazanmak, çıkarlarını korumak ve geliştirmek için doğrudan sınıflarla bağlantılı olan entelektüellerdir. Bir reklamcı bu manâda organik entelektüeldir. Bunlar zihinleri değiştirmek, belli yönleri kanallandırmak veya belli bir ürünü veya hizmeti satmak için çaba sarfederler. Dolayısıyla geleneksel ve organik entelektüeller, istisnalar bir kenara bırakılacak olursa, iktidar karşısında eleştirel tavır al(a)mazlar. Aydın bir mesajı, davranışı veya düşünceyi kamuya, kamuda ve kamu için sunan, temsil eden, ifade oluşturan bireydir. Bu ise can sıkıcı, rahatsız edici sorular, ortodoksiye karşı çıkma (onu yeniden üretmektense) olmadan gerçekleşmez (Said, 1993). Aydın hükümetler, şirketler veya vakıflar tarafından kolaylıkla kendi çıkarları için kullanılabilen bir varlık olmamalıdır. Aydın kolay formülleri, hazır reçeteleri, geleneksel ve güçlü olan şeylerin görüşlerini aynen benimsemeli, eleştirel tutum takınabilmelidir.

Üniversite Özerkliği

Özerk üniversite kavramı ile genellikle ifade edilmek istenen, üniversitenin gerek yönetsel, gerekse de bilimsel bakımdan devlete karşı özerk olmasıdır. 1992’de Hacettepe Üniversitesi rektörü olan *Yüksel Bozer* “devlet üniversitesi oldukları için ‘hesabın’ da devlete verilmesi

gerektiği, devletin olan biten her şeyden haberdar olması gerektiğini” iddia etmişti (Göker, 1999: 25). Üniversitelerin devlete bağlı olmaları, siyasi otoritenin üniversitenin her şeyine karışma hakkını kendinde görmesi sonucunu doğurmamalıdır. Bugün Türkiye’de merkez ve taşra devlet bürokrasisi üniversiteyi sıradan bir devlet dairesi olarak görmektedir. Mesela, valilikler rektörlüklere yaz mevsiminde ceket giyilmesine (amirin huzuruna çıkarken hariç) gerek olmadığına dair tamimler gönderebilmektedir.

Yönetmelikler açısından, üniversitelerin çeşitli devlet kurumları tarafından kısmen denetlenmesi, bir noktaya kadar mazur görülebilir. Çünkü, devlet bütçesinden pay alan üniversitenin vergi ödeyen yurttaşlara karşı toplumsal yükümlülüğü olduğu, aldığı parayı yurttaşlara en çok fayda sağlayacak şekilde harcaması gerektiği ileri sürülebilir. Ancak bu bilimsel özerkliği engelleyebilir. Mesela doğrudan doğruya halk için faydalı bilgi üretmeyen felsefe gibi alanlar, inşaat mühendisliği veya mimarlık gibi alanlarla karşılaştırıldığında gereksiz veya daha az önemli görülebilir. Üniversite “hiçbir işe yaramayan bilgi de” vermelidir. Buradaki “işe yaramayan bilgi” mevcut iktisadi zihniyete göre işe yaramaz olarak nitelenen bilgidir (Kılıçbay, 1999: 19).

Üniversitenin özerk olması sadece devlet müdahalesine maruz kalmamasıyla da sınırlanmamalıdır. Aynı derecede, ki bu günümüzde daha vahim bir durum arz etmekte, üniversite özel sektör kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarına karşı da özerkliğini koruyabilmelidir. Zamanımızda bilimsel araştırmalar ile kapitalist piyasa arasında yakın bir ilişki vardır. Araştırma fonlarının sağlanmasında özel sektör kuruluşlarının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Bu da beraberinde yapılan araştırmaların topluma mı yoksa parayı bastıran kuruluşa mı daha çok fayda sağladığı sorusuna gündeme getirmektedir. Bununla birlikte, üniversite sadece “parayı verenin, düdüğü çalacağı” bir kurum olarak da düşünülmemelidir. Devlet sansürü kadar piyasa sansürü de sakıncalıdır. Üniversite devletten aldığı bütçeden başka, döner sermaye aracılığıyla kendisine kaynak yaratabilmeli, dışarıdan proje almalı, dışarıya iş yapmalıdır. Ancak bu üniversitenin sadece para kazanma amacına odaklanmış bir nevi şirket olarak düşünülmesine yol açmamalıdır. Aksi takdirde üniversite mensupları özel kuruluşların Ar-Ge personeli olarak görülebilir, üniversite de ticari kuruluş gibi algılanabilir. Firmalar birbirleriyle rekabet ederken, kendi ürünlerinin daha kaliteli olduğunu göstermek için üniversiteleri para karşılığında kullanabilmektedir. Örneğin, falanca üniversitede yapılan “deneyler” veya “araştırmalar” sonucunda fişmanca diş macununun dişleri daha iyi koruduğunun “ispatlandığı” teması reklamlarda bolca kullanılmaktadır. Üniversitenin, yapması gereken çok daha önemli işler varken, neden diş macunu veya deterjan “araştırmaları” ile uğraştığı cevaplandırılması gereken bir sorudur.

Türkiye’de üniversite özerkliği, en büyük zararı “demokrasinin askıya alındığı” dönemlerde görmüştür. Ancak demokrasiye yapılan müdahalelerin en önemli destekçileri ve tahrikçilerinin arasında her dönemde hiç de azımsanmayacak sayıda üniversite mensubunun olması son derece düşündürücüdür. Örneğin, 27 Mayıs 1960 darbesinin en önemli destek kaynaklarından birisi üniversite olmuştur. Dönemin darbecilere danışmanlık yapmakta olan İstanbul

Üniversitesi Rektörü *Sıddık Sami Onar*, askerlerin bir an evvel seçime gitme isteğine karşı çıkmış, askeri yönetimin uzamasından yana tavır koymuştur. Darbecilerden General *Cemal Madanoğlu*, anayasa yapmak için çağrılan akademisyenlere “Meclisi feshetmemeyi, kapısında durup, CHP’lilerle, mâsum DP’lileri almayı” önerdiğinde, sözde “bilimadamları”ndan, “olur mu Paşam, meclisi kapatmazsanız, siz meşrulaşamazsınız” şeklinde cevap almıştır (Aydemir’den aktaran, Mazıcı, 1989: 200). 1960’daki 147 öğretim üyesinin tasfiyesinde, tasfiye edilenler içinde *Yavuz Abadan* gibi 27 Mayısçıların düşüncelerine yakın, CHP sempati-zanları bile vardı. İşin acı tarafı tasfiye listesinin dokuz “akademisyen” tarafından hazırlanmasıydı. Tıp fakültelerinde “önleri açılmayan bir kısım doçentler yükselmelerini sağlama almak için askerlerle işbirliğine gitmişlerdir” (Abadan-Unat, 1996: 199).

Kişisel çekememezlik ve ideolojik farklılıklardan kaynaklanan, üniversite mensuplarının birbirleriyle olan mücadelesi de üniversite camiasının hiç de yabancı olmadığı şeyler olup, üniversite özerkliğine zarar vermekte, üniversiteye dışarıdan yapılmak istenen müdahalelere meşruiyet kazandırmaktadır. Bu konuda gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında pek farklılık da yoktur. Mesela, 1960’ların başında Col-lege de France’nin ünlü isimleri Sorbonne’de, *de personae non gratae* (istenmeyen kişi) idiler. Lisans öğrencileri *Gurvitch*’in yanında *Levi-Strauss*’dan bahsedemezlerdi (Bourdieu, 1988: 108). Soğuk Savaş döneminde bir akademisyen için herhangi bir eserde *Marx*’a bolca atıf yapılması o eseri yazanın “komünist” olduğunun bir işareti sayılırken, bazen de *Marx*’a atıfta bulunmamak veya az atıfta bulunmak sol eğilimli öğretim elemanlarının kendileri gibi düşünmeyenleri aforoz etme nedeni olarak görülmekteydi.

Üniversite mensuplarının tasfiyeleri veya iktidarı kızdıran öğretim elemanlarının şu veya bu şekilde cezalandırılması veya çeşitli haklardan mahrum bırakılması sadece gelişmekte olan ülkelere mahsus bir uygulama değildir. McCarthyciliğin Amerikan fikir âlemine bir kâbus gibi çöktüğü 1950’lerin başlarında California Üniversitesi, bütün çalışanlarına komünizme karşı olduklarını belirten bir bağlılık yemini belgesi imzalamaları için baskı yapmış, imzalamayı reddeden birkaç profesörü işten atmıştır (Rokovsky, 1994: 169). Tarihçi *Howard Zinn*, 1972’de Boston Üniversitesi’nin rektörünü Vietnam savaşı için gönüllü toplaması için deniz piyadelerini kampüse davet etmesi, ardından da bunu protesto edenleri tutuklatmak için polis çağırması nedeniyle kınayınca boy hedefi haline gelmiştir; maaşı düşük tutulmuş, Paris Üniversitesi’nden bir dönem hocalık için davet aldığı için gitmesine izin verilmemiştir (Zinn, 1998: 86). Bunlara rağmen gelişmiş bir bilim camiasının olmadığı ülkelerle karşılaştırıldığında gelişmiş ve kendi içinde bütünleşmiş bir bilimsel çevrenin bulunduğu ülkelerde devletin veya siyasi iktidarın bilimi denetim altına alma ve müdahale etme çabaları geri püs-kürtülebilmektedir (Vergin 1999: 39).

Üniversite Eğitiminin Anlamı

Artan ve gittikçe karmaşıklaşan toplumsal işbölümünün bir sonucu olarak günümüzde uzmanlaşma son derece yaygınlaşmıştır. Bir insan belli bir konuda uzman olabilir ama bu onun

başka alanlarda bilgi sahibi olması için bir engel teşkil etmemelidir. Uzmanlaşma insanın bir yönünü geliştirip, diğer yönlerini güdük bırakmaktadır (Schiller'den aktaran Soykan, 1998: 157). “Hayvanın bütün aşağılığı şundadır: O bir uzmandır. Yaptığını iyi yapar, fakat başka bir şey yapamaz” (Bergson'dan aktaran Soykan, 1998: 158). Üniversitelerde uzmanlık eğitiminin yanı sıra genel kültür eğitimi verilmesi yararlı olacaktır. Üniversite mezunu, bir takım kalıp bilgilerle her şeyi öğrendiği veya bildiği sanısı içindedir. Bu durum özellikle “iyi üniversite” olarak bilinen kurumların mezunlarında ortaya çıkmaktadır. Günümüzde üniversitede kültür öğretimi ve aktarımı neredeyse ikinci plana itilmiştir. Üniversite mezunu, eğitim filozofu *Gasset*'in deyişiyle, “her zamankinden daha bilgili ama her zamankinden daha kültür cahili doktor, mühendis ve avukattan ibaret yeni bir barbar tipini temsil etmektedir”. Fizik fikrine (fizik biliminin kendisine değil, yarattığı yaşamsal evren fikrine) tarih veya biyoloji fikrine yabancı olan kişi kültürlü sayılmaz (Gasset, 1998: 41). Yüksek matematik bilmek fizik bilimi yapmak için gereklidir ama insan olarak onu anlamak için gerekli değildir. “Yüksek öğretim her şeyden önce kültür öğretimidir. Üniversite öğretimi şu üç işlevden oluşmaktadır: Kültür aktarımı, meslek eğitimi ve bilimsel araştırma ve yeni bilim adamlarının yetiştirilmesi (Gasset, 1998: 43). Zamanımızda üniversitenin meslek eğitimi işlevi öne çıkmış olup, kültür aktarımı geri plana itilmiştir. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde çok daha açıktır. Bir an evvel sanayileşme arzusu, sonuçları ne olursa olsun, kalkınmacı bir düşüncenin benimsenmesi, üniversitelerin, meslek sahibi yapan yüksek okullar olarak algılanması sonucunu doğurmaktadır. Zaten toplumun da üniversiteden beklediği budur. Başka bir ifadeyle çocuklarına iyi bir yaşam sağlamayı garantileyecek bir meslek sahibi yapması toplum tarafından üniversiteden beklenmektedir.

Akademisyenlerin iki kimliği vardır: Araştırmacı ve hoca. Genellikle bu ikisi arasında bir çatışma olduğu görüşü yaygındır. Yani, iyi araştırmacı olan akademisyenlerin, öğrencilere bilgi aktarma hususunda istekli olmadıkları, bunu baştan savmak şeklinde algıladıkları veya asistanlarına bıraktıkları, buna karşılık eğitmenlik yönü ağır basan akademisyenlerin ise fazla araştırma ve yayın yapmadıkları genellikle belirtilir. 1945'den önce bazı araştırmacılar orta eğitim kurumlarında ders verirken, günümüzde araştırmacılar üniversite sisteminin ilk ya da alt kademesinde ders vermeyi olabildiğince azaltmaya çalışmakta hatta bazıları eğitim yapılmayan veya sadece lisans üstü çalışmaların yapıldığı kurumlarda çalışma eğilimine girmektedir (Gulbenkiyan Komisyonu, 1996: 71). *Ushuata*, öğretim elemanlarının araştırmalarının sonuçlarını öğrencileriyle sınıfta tartışmalarının, sınıfın “düşüncelerin denendiği bir ortam olarak algılandığında, öğretim-araştırma ikileminin ortadan kalkmasa bile azalacağını” belirtmektedir (1997: 49). Ancak bunun gerçekleşmesi bir dereceye kadar öğrencilerin de nitelikli olmasına bağlıdır. Eğer öğrenciler belli bir düzeyde değilse, derslerde entelektüel tartışma yapma imkânı azalmaktadır. Eğitimde nitelikten ziyade nicel olguya daha fazla vurgu yapılmaktadır. Bunun odak noktası da kaç öğrencinin sistemden geçtiği ve hangi notları aldığıdır (Ritzer, 1998: 106). Örneğin, 9 Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı, Toplam Kalite Yönetimi uygulamaları sonucunda fakültede geçer not olan 80 ve üstü not alanların

oranının % 8'den % 93'e çıktığını gururla belirtiyor (Star 11 Temmuz 1999). Nispeten kısa bir sürede başarı oranındaki bu olağanüstü artış, akla nitelikten taviz verilip, verilmediği sorusunu getirmektedir.

Türkiye gibi ülkelerde mühendislik ve işletme bölümleri, sosyal bilimler ve kültürel disiplinlerle karşılaştırıldığında ayrıcalıklı ve üstün bir konumda görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yüksek öğretim işletmeciler, doktor, avukat gibi profesyoneller, yöneticiler ve teknik elemanlar (mühendisler) yetiştirme işleviyle sınırlı olup, faydacı bir yaklaşıma dayanmaktadır. Her öğrencisine bir *dizüstü* bilgisayar verdiğini gururla ifade eden Sabancı Üniversitesi'nin bu tutumu aslında gelişmekte olan ülkelerde makinelere karşı duyulan hayranlığın sıradan bir göstergesidir. Burada makinelerin kendi başlarına bilgi üretebileceği zımnı olarak varsayılmaktadır. Zaten üniversiteler kendilerini tanıtırken, çağdaş eğitim verdiklerinin bir kanıtı olarak kurumlarındaki bilgisayar sayısındaki artışla övünmektedir. Ancak bilgisayarların sayısı tek başına fazla bir anlam ifade etmemektedir. Önemli olan bu makineleri kullanan öğretim elemanların ne ürettiğidir ve öğrencilerine ne öğrettiğidir. Burada da nitelik ve nicelik sorunu karşımıza çıkmaktadır. Akademik terfilerde ve değerlendirmelerde yayınların niteliğinden ziyade sayısına önem verilmektedir. Bol yayın içeren bir özgeçmiş az yayına nazaran makbul görünmektedir. İşe alma ya da terfi kararlarında uzun bir makale ve kitap listesiyle dolu bir özgeçmiş genellikle kısa liste içerenlere tercih edilir. Niceliğe yapılan bu vurgu öğretim elemanını yüksek kalitede olmayan kitaplar yayınlamaya, aynı fikri önemsiz değişikliklerle başka başlıklar altında yayınlamaya itmektedir (Ritzer, 1998: 109). Az ama nitelikli yayınları olan bir akademisyen reyting sisteminde iyi bir yerde olmayabilir. Tek bir çalışma için yıllarca harcamak yerine her yıl bir kitap çıkarmak bu nedenle daha mantıklı görünebilir.

Türkiye'de Üniversite ve Mensupları

Bir cumhuriyet aydını olan Türk akademisyeni, iktidarla sürekli olarak yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır. İktidar onu halkı aydınlatma misyonuyla görevlendirmişti. Çünkü, 1960 döneminde Ankara Üniversitesi S.B.F dekanı olan *Fehmi Yavuz*'un deyişiyle “geri kalmış ülkelerde insanların kafasının içi kirlenmiştir” (yayın yılı belirtilmemiş. s.90). Üniversite, bu kirliliği giderecek bir camia olarak görülmüştür. İktidara yakın olma sevdası akademisyenin, gündelik anlamıyla siyasetle çok fazla yakından ilgilenmesi sonucunu doğurmuştu. Tek parti döneminde Türk İnkılab Tarihi Enstitüsünde görevli bulunan ve aynı zamanda milletvekili olan dört profesörün (*Mahmut Esat Bozkurt, Yusuf Kemal Tengirşek, Hikmet Bayur ve Recep Peker*) kabul edilen bir yasa ile “bilim ile faal politika arasında” tercih yapmak durumunda kalınca, hepsinin de siyaseti seçmesi ilginçtir (Abadan-Unat, 1996: 144). Halbuki, üniversiteler siyasi ve günlük olaylara kendilerini fazla kaptırmamalıdır. Sözelimi, 1980 öncesinde her çeşit siyasal olay karşısında S.B.F. Profesörler Kurulu bildiri yayınlamayı adet haline getirmişti. Bu tutum popülist (yani halkçı) davranan, “kendi siyasi çıkarlarını her şeyin ötesinde gören ve cahil halkı aldatan” siyasetçilere karşı kendilerini memleketin gerçek sahipleri ola-

rak gören bir anlayışı temsil etmekteydi. Burada siyasetle ilgilenmeyen, ülkenin ve dünyanın önemli gündem maddelerine uzak kalan, kafasını kuma gömmüş devekuşu gibi olan bir akademisyen kimliğini savunduğumuz sonucuna varılmamalıdır. Belirtmek istediğimiz, üniversite, son derece kuramsal, uygulama imkânı olmayan kısaca bir yarar sağlamayan konularla da ilgilenebilmelidir. Akademisyen günün genel geçer moda konularıyla kendini sınırlı tutmamalıdır.

Nur Vergin'e göre Türk akademisyenleri bir tanınma sorunu ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni “ona tanınma beratını verecek olan ve böyle bir beratı vermede tek meşru makamı teşkil eden oluşmuş ve tanımlanmış bir bilim camiasının bulunmamasıdır” (Vergin, 1999: 50). Böyle olunca, üniversite, hiyerarşisi yükselip, unvanları alıp, siyasete atılmak veya piyasaya çıkmak tanınma arzusunun gerçekleştirilmenin araçları olmaktadır. Siyasete atılmak, milletvekili seçilmek, bakan olmak pek çok akademisyenin gönlünde yatan aslandır. Öğretim elemanı olmanın sağlamadığı gücü, itibarı, siyaset sağlamaktadır. Son yıllarda medyatik olmak da öğretim elemanları arasında moda haline gelmiştir. Büyük bir gazetedede yazı yazmak, televizyonlarda, radyolarda programlar yapmak yaygınlık kazanmaktadır. Yerine göre iktisatçılar, tarihçiler ve yerbilimciler medyatik popülerlikte öne çıkmaktadır. 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi’nden sonra neredeyse her medya grubunun jeologları ve jeofizikçileri ortaya çıkmış, bu akademisyenlerden bazıları söz konusu popülerliği maddi kazançta çevirme konusunda son derece yetenekli olduklarını da göstermişlerdir.

Akademisyenler arasında “*fast-thinker*”, yani “malumatfuruş ekran aydını” olmak, adeta imrenilen bir meziyet haline gelmektedir. Klişe düşünceler ve öneriler, her konuda hazır düşünceleri olan bu tip “aydınlar” tarafından öne sürülür. Medyatik bir kişilik kazanma arzusu birçok bilim insanını ayrıntıya yer veren bilimsel analizler yerine çok kısa cümlelere sığdırılan reçeteler sunmaya itmektedir (Abadan-Unat, 1996: 191). Bu çok doğru ifadeleri söyleyen *Abadan-Unat*, Göç konusunda otuz yıl süre ile uğraştığını, “sayısız uluslararası toplantılara davet edilecek, üç yabancı dilde kitap ve kırkı aşan makaleler yayımlayacaktım” demeyi anılarında ihmal etmemektedir (1996: 204). Yâni, medyatik anlamda olmasa bile, tanınma, akademisyenin en önemli arzularından biridir. Bu da, son derece doğal, insanî bir arzudur. Uzun yıllarını kendince önemli bir konuya harcayan birinin başkaları tarafından takdir edilmeyi beklemesi doğaldır. Ancak takdir edilecek çalışmalar ortaya koymuş olanlar, bazıları bunu görece kadar yaşamasa da, eninde sonunda hak ettikleri ilgiye kavuşmaktadırlar. Geçtiğimiz günlerde Türkiye’ye dönen ve kendisiyle röportaj yapmak isteyen basın mensuplarını nazik bir dille reddeden *Şerif Mardin*, “bilim adamının az konuşup, çok okuyan insan olduğunu ama Türkiye’de bunun tersi olduğunu” söylerken acı bir gerçeğe parmak basmaktaydı.

Türk üniversite dünyasında öğretim elemanının işe alınmasında ve yükseltilmesinde bilimsel kriterlerden ziyade ideolojik ve kişisel nedenlerin daha önemli olduğu yaygın kabul gören bir iddiadır. Batı’daki akademisyenler “*publish or perish*” ilkesini çok iyi bilmektedirler: yâni “ya yayın yaparsın, ya da yok olursun”. Ayrıca akademik hayatımızda, paradoksal olarak, kişi yükseldikçe tembellik hastalığı nüksetmektedir. Doçent veya Profesör olmayı

sağlayacak çalışmalar yapıldıktan sonra devlet üniversitelerinde daimi kadroya atanmanın verdiği iş güvencesi bunun en önemli nedenleri arasındadır.

Her ülkede her üniversite aynı nitelikte değildir. Bazı üniversiteler, ilk kurulmanın sağladığı avantajlar, tarihsel olarak önemli mekânlarda kurulmaları gibi nedenlerle yeni kurulan üniversitelere göre “prestij” sahibi olarak görülmektedir. Ancak unutulmaması gereken itibar getiren bazı özellikler zamanla aynı kurumların yeni kurumlar karşısında geri kalmalarının nedenlerinden biri de olabilir. İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi uzun yıllar tek ve merkezde olmanın avantajlarından yararlanmış ama günümüzde yerlerini güçlü finansal kaynaklara sahip olan Bilkent gibi kurumlara bırakmışlardır. Aynı şekilde yakın zamana kadar Türkiye’nin en seçkin üniversitesi olarak bilinen Boğaziçi, bugün yeni rakipleri karşısında zorlanmaktadır. Boğaziçi’nin araştırmaları “uluslararası perspektiften bakıldığında oldukça düşüktür” (CRE, 1999). Bunun en önemli nedenleri arasında “biz en iyisiyiz; bir numarayız” demenin tembelliğe ve atalete neden olma ihtimalinin yüksek olmasını belirtebiliriz.

Boğaziçi Üniversitesi, yabancı uzmanlara hazırlattığı bir raporda üniversitelerin farklı misyonları olduğunu belirterek, hepsinin aynı kurallara tabi olmaması gerektiğini savunmaktadır (CRE, 1999). Aslında sözü edilen farklı misyona sahip olma durumu fiilen ortaya çıkmaya başlamıştır. Türk Üniversite sisteminin bir ucunda devlete ve özel sektöre çok da nitelikli olmayan teknik eleman ve memur yetiştiren devler üniversiteleri, diğer ucunda da ağırlıklı olarak özel sektörün orta ve üst düzey yönetici ihtiyacını karşılama amacına dönük “pragmatist-akılcı-seçkinci” eğitim yer almaktadır (Nalçaoğlu 1999: 84). Türkiye’de 1992’ye kadar 28 üniversite vardı. O tarihte alınan bir kararla Anadolu’nun çeşitli şehirlerinde üniversiteler kuruldu. İlk yıllarda büyük zorluklarla karşılaşan, prefabrik binalarda, barakalarda eğitim yapan bu kurumlar günümüze kadar belli bir gelişme gösterebilmişlerdir. Özellikle İstanbul ve Ankara gibi merkezlerde bulunan akademisyenler gözünde “taşra” üniversiteleri birer “tabela” üniversitesidir. Bunlar, “üniversite adı taşıyan binalar” şeklinde küçümsemektedir. Zamanında İzmir’de bile üniversite kurulurken İstanbul ve Ankara’da kümelenmiş öğretim elemanları buna tepki göstermişti. Aynı şekilde Eskişehir, Bursa, Erzurum ve Kayseri gibi şehirlerde kurulan üniversiteler de ilk yıllarında çok küçümsemiştir. Bugün bu şehirlerdeki üniversitelerin en azından bazı bölümleri, İstanbul ve Ankara’daki rakipleriyle nitelik açısından rekabet edebilmektedir. Türkiye’nin en eski üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi’ne mensup öğretim elemanlarının 1994-1999 döneminde SSCI’da (sosyal bilim atf indeksi) yer alan makale sayısı sadece ve sadece 22 iken, Van 100. Yıl Üniversitesi’nin makale sayısı 9’dur. Benzer şekilde Marmara Üniversitesi’nin 13, Gazi Üniversitesi’nin 15, Dokuz Eylül Üniversitesi’nin 16 makalesi varken, Pamukkale Üniversitesi’nin 4, Kocaeli Üniversitesi’nin 2, Sakarya Üniversitesi’nin 2 makalesi yer almıştır. Bütün bu rakamlar, gerek imkânlar gerekse öğretim elemanları sayısı bakımından, “taşra” üniversiteleri ile kıyaslanması mümkün olmayan bazı “büyük” üniversitelerin içler acısı durumunu gözler önüne sermektedir. 1992’de kurulan üniversitelerin de, en azından bazıları, büyük gelişme potansiyeline sahiptir. Ancak küçük şehirlerde kurulan üniversiteler bazen yerel güç odaklarının baskısına

tâbi kalmakta, bu kurumlar bir bilimsel kurumdan ziyade yörenin eğitilmiş, eğitimsiz işsizlerine iş bulma kapısı olarak görülmektedir. Bunun en önemli göstergelerinden biri de idari personel sayısındaki kabarıklılıktır.

Bu noktada tartışmayı genel olmaktan çıkarıp, kendi çalışma alanımız olan sosyal bilimlerin Türkiye’deki durumuna kısaca bir göz atalım. Uluslararası bilim atf indeksinde Türkiye, 1980-1990 arasında 40-45. sıralarda iken 1998’de 25. sıraya yükselmiştir. SSCI, Sosyal Bilim Atf İndeksi ve AHCI, Edebiyat ve Beşeri Bilimler Atf İndeksi’nde Türkiye’den sırasıyla 184 ve 33 makale 1997 yılında girmiştir. Aynı SCI, Bilim Atf İndeksi’ne ise 4 bin 410 makale Türkiye’den girmiştir. Temel ve mühendislik bilimlerinde Türkiye 27. sırada iken, sosyal bilimlerde 33. ve edebiyat alanında ise 35. sıradadır (YÖK, 1999). Görüldüğü gibi sosyal bilimciler temel ve mühendislik bilimleri ile uğraşanların arkasında kalmaktadır. Bunun nedenleri arasında kaynakların daha ziyade mühendislik ve temel bilimlere tahsis edilmesi ve sosyal bilim alanında yabancı bir dilde çalışma yapmanın çok daha zor olmasını belirtiriz.

Türk sosyal biliminde aktarmacılık ve alıntı geleneği yaygındır. Bu bir bakıma belli bir dönem için kaçınılmazdır. Çünkü kuramsal bilgi üreten merkezler genellikle ABD ve Avrupa’da bulunmakta, Türkiye gibi ülkelerde sosyal bilimcinin yapmaya çalıştığı bunları öğrenip, Türkiye’ye uyarlayabileceği görgül çalışmalar yapmaktan öteye geçmemektedir. Çalışmaların yayınlanması konusu ise ayrı bir sorun kaynağıdır. Türkiye’de dergicilik geleneği üniversite dışında gelişmiştir. Üniversite dergilerinin önemli bir bölümü sadece o kurumdakilerin çalışmalarına yer vermekte, adeta bir “kendin pişir, kendin ye” anlayışından öteye gidememektedir. Çalışmaların sunulduğu önemli ortamlardan biri de kongrelerdir. Kongreler aynı veya benzer konular üzerinde çalışan akademisyenlerin bir araya gelmelerini, bilgi alışverişini sağlayan ortamlardır. Son yıllarda bu konuda Türkiye’de olumlu gelişmeler yaşanmakta, protokol ve mülki erkân kongrelerinden ciddi tartışmaların yapılabildiği bilimsel kongrelere doğru bir gidiş yaşanmaktadır.

Türkiye’de sosyal bilimler alanındaki akademisyenlerin yayınlanan kitaplarının önemli bir bölümü lisans öğrencileri için hazırlanan ders kitaplarıdır. Burada ders kitabı yazma işini küçümsediğimiz yargısı çıkarılmamalıdır. Eleştirmeye çalıştığımız, kitap yazmayı ders kitabı yazmak olarak algılayan anlayıştır. Bir de işin maddi boyutunu göz ardı etmemek gerekir. Sadece o konuyla ilgilenenlerin dikkatini çekip, birkaç yılda ancak birkaç yüz adet satabilecek araştırmaya veya kurama dayalı kitap yazmaktan ziyade, sadece bağlı olduğu üniversitede bir yılda 1000 tane satan, öğrencilerin almak zorunda bırakıldıkları ders kitabı yazmak daha kârlı bir iştir. Bir de, başka üniversitelerde şu veya bu şekilde “rahle-yi tedrisiniz”den geçmiş meslektaşlarımız da aynı ders kitabını okuturlarsa maddi kazanç imkânı artmaktadır. Çok az sayıda kişinin ilgi duyabileceği araştırmaları yayınlamak bazı ciddi yayınevleri ile üniversitelerin kendi yayınevlerinin yapabileceği iştir. Türkiye’de bu konuda bir zamanlar özellikle İstanbul ve Ankara Üniversiteleri güzel örnekler vermiştir.

Sosyal bilim alanında yayınlardaki ortak bir hastalık gereksiz yere bol kaynak kullanmak-

tır. Başka bir deyişle bir yayını okuyup, onun içindeki kaynakları kendi okumuş gibi kendi yayınında referans vermek de maalesef yaygındır. Sosyal bilimlerde, *Ayşe Öncü*'nün hoş ifadesiyle, “bavul turizmi”, yâni yabancı dilde üç-beş kitap ve makale okuyup Türkçe “eser” verme ciddi biçimde eleştirilmelidir (1998: 50). Ayrıca bazı akademisyenlerin neredeyse her yıla bir hattâ iki kitap sığdırdıkları bir dönem yaşıyoruz. Örneğin, iktisat eğitimi almış bir akademisyen, iktisadın neredeyse bütün konuları ile ilgili ders kitapları yazabilmektedir.

Türk sosyal bilimcileri arasında, nedenlerine ilişkin bir tartışmaya girmeksizin, pozitivizmin yakın zamanlara kadar önemli bir ağırlığı olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız bu hususu belirtirken bazılarının yaptığı gibi pozitivizmi bütün toplumsal kötülüklerin anası, devrini tamamlamış bir yaklaşım olarak görmediğimizi de ifade etmek istiyoruz. Vurgulamaya çalıştığımız husus, pozitivizmden başka araştırma geleneklerinin, kuramsal yaklaşımların da sosyal bilimciler tarafından kullanılmasının gerekli olduğudur. Türk sosyal biliminin duayenlerinden sayılan *Nermin Abadan-Unat*, anılarında başından geçen bazı üzücü olaylar nedeniyle eve “...uğursuzluk getirir gerekçesi ile kedi almak” istemediğinden bahsetmektedir (Abadan-Unat, 1996: 33). Ancak anılarının sonlarına doğru “rasyonel düşünce sistemini, sosyal bilimlerin can noktasını oluşturan görgül araştırma yöntemini geçersiz saydığımız gün, mistisizm, batıl inançlar, hurafeler dünyasına düşmemiz mukadderdir. Bu açıdan... pozitivizmden vazgeçmeyi kabullenemem” şeklinde bir görüş beyan etmektedir (Abadan-Unat, 1996: 291). Pozitivizm’den vazgeçmeyi kabullenemeyen birisinin kedileri uğursuz sayması ilginçtir.

Henüz Ortalıkta Pek Görünmeyen Bir Sonuç: “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler”

Akademik çalışmaların özerkliği, siyasî, toplumsal ve dinî gerekçelerle engellenmemelidir. Yüksek öğrenim sistemi “doğru soru sorabilen” bireyler yetiştirmeye odaklanmamalıdır (Bumin 1998: 235). Bu, belki ordu gibi disiplinin ve emirlere itaatin ön planda olduğu bir kurumda zorunlu olabilir, ki burada bile gerektiğinde “yanlış” soru sorabilen subay adaylarının olması, bir ordu için bazı durumlarda fayda getirebilir. Ancak aynı anlayışı üniversitelerden beklemek son derece sakıncalıdır. İnsan ailede, iş hayatında “yanlış” soru sorduğunda genellikle olumsuz tepkilerle karşılaşmaktadır. Hiç değilse üniversite’de bu olmamalıdır. Üniversite, “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” düsturunun hayata geçirilmesi gereken, belki de tek kurumdur.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (1996), *Kum Saatini İzlerken*, İstanbul: İletişim.
Beyerschen, A. (1985), *Nazi Döneminde Bilim: 3. Reich’da Üniversite* (Çeviri: Haluk Tosun), İstanbul: Alan Yayıncılık.
Bourdieu, P. (1988), *Homo Academicus*, Cambridge: Polity Press.
Bumin, K. (1998), *Medyakronik*, İstanbul: İletişim

- CRE (1999), *Institutional Review of BU*, www.boun.edu.tr/reports.
- Gasset J.O.Y. (1998), *Üniversitenin Misyonu* (Çeviri: N. Gül Işık), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göker, E. (1999), “Fikir Alemimizde Üniversite: YÖKsullar ve Zenginler”, *Mürekkep*, sayı 12: 8-52.
- Gulbenkiyan Komisyonu, (1996), *Sosyal Bilimleri Açın* (Çevir.: Şirin Tekeli), İstanbul: Metis.
- Keskin, F. (1998), “Foucault”, *Cogito*, sayı 14. Bahar.
- Kılıçbay, M.A. (1999), “Hayalimdeki Üniversite”, *Düşünen Siyaset*, 1(3): 17-20.
- Kula, O.N. (1999), “Aydınlanma Felsefesinde Üniversite Kavramı”, *Düşünen Siyaset*, 1(3): 43-55.
- Mazıcı, N. (1989), *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri*, İstanbul: Gür Yayınları.
- Nalçaoğlu, H. (1999), “Türkiye’nin Yeni Üniversite Düzeni, Kriz ve Kalite” *Doğu Batı*, 2(7): 81-94.
- Öncü, A. (1998), “Sosyal Bilimlerde Yeni Meşruiyet Zeminini Arayışları”, *Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek*, Toplum ve Bilim/DeFTER Dergileri Ortak Çalışma Grubu, İstanbul: Metis.
- Ritzer, G. (1998), *Toplumun McDonaldlaştırılması: Çağdaş Toplum Yaşamının Değişen Karakteri Üzerine Bir İnceleme* (Çeviri: Şen Süer Kaya), İstanbul: Ayrıntı.
- Rokovsky, H. (1994), *Üniversite: Bir Dekan Anlatıyor* (Çeviri: Süreyya Ersoy), Ankara: TUBİTAK.
- Said, E. (1993), “Representations of the intellectual”, *The Independent, The Reith Lectures*.
- Soykan, Ö.N. (1998), *Türkiye’den Felsefe Manzaraları-2*, İstanbul: Küyerel Yayınları.
- Star*, 11 Temmuz 1999.
- Usluata, A. (1997), “Üniversitelerde Yaşanan İkilem”, [*Bilim, Bilim Politikası ve Üniversiteler*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık] içinde: 45-49.
- Vergin, N. (1999), “Bilim Camiası ve Tanınma İsteği”, *Doğu Batı*, 2(7): 37-53.
- Yavuz, F. *Anılarım*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, yayın yılı belirtilmemiş.
- YÖK (1999), *Türk Yüksek Öğretiminin Bugünkü Durumu*, www.yok.gov.tr/rapor.
- Zinn, H. (1998), “Soğuk Savaş Döneminde Tarih Siyaseti: Baskı ve Direniş”, [*Soğuk Savaş ve Üniversite* (Çeviri: Musa Ceylan), İstanbul: Kızılelma] içinde: 65-98.